

INICIJATIVE U VEZI ISTINE I POMIRENJA - OPŠTI PREGLEDI

BRANDON HAMBER*

Razrešavanje situacije u vezi sa konfliktom u Severnoj Irskoj i u vezi sa njim: Pouke koje slede iz projekta Oporavak kroz sećanje

U Severnoj Irskoj se pojačava debata o strategijama koje bi trebalo primenjivati u razrešavanju konfliktnih situacija. Pitanja kao što su istina, pravda, kompenzacija, a od nedavno i pomirenje, postala su uobičajena. U skorije vreme je bilo nekoliko apela za uspostavljanjem komisija za utvrđivanje istine, po ugledu na Južnu Afriku. Međutim, postoji opasnost da se strategije koje bi bile usvojene za suočavanje sa prošlošću direktno pretoče iz procesa političkog pregovaranja, a bez dovoljno uticaja civilnog društva. To je jedan od razloga zbog koga je otpočet projekat Oporavak kroz sećanje, početkom oktobra 2001. U okviru projekta je sproveden proces konsultacije, tokom kojeg je postavljeno pitanje: «Kako bi trebalo da se sećamo događaja u vezi sa konfliktom u severnoj Irskoj i u vezi sa njom?» Pristigli su brojni predlozi. Na osnovu njih je sačinjena serija preporuka. Među njima su bile potreba za priznanjem koje bi dovelo do rasvetljavanja istine, pripovedanje, Dan za razmišljanje, spomen muzej sa stalnom postavkom i mreža komemorativnih projekata i očuvanje sećanja.

Ključne reči: istina i pomirenje, državni organi, civilno društvo, Severna Irska.

Uvodne napomene

Tokom tridesetogodišnjeg perioda, konflikt u Severnoj Irskoj i u vezi sa njom prouzrokovao je smrt više od 3600 osoba. Najmanje deset puta toliko je ranjeno, u zemlji čiji je broj stanovnika oko 1.5 miliona. Zabeležena je ukupna stopa smrtnosti

* Brandon Hamber radi kao nezavisni istraživač saradnik i konsultant. On je nezavistan konsultant projekta Oporavak kroz sećanje, vidi <http://www.healingthroughremembering.org>, E-mail: mail@brandonhamber.com; vidi i www.brandonhamber.com. Zahvaljujem se Kate Turner za komentare i pomoć u izradi ovog rada, kao i Barbari English za pomoć u uređivanju istog. No, stavovi koji su izneti u ovom radu su isključivo moji i ne odražavaju nužno gledišta čitavog HTR upravnog odbora, kao ni članstva.

od 2.25 promila (Morrissey & Smyth, 2002). Ova stopa smrtnosti je viša nego u Argentini (0.32 promila), približno ista kao i u Južnoj Africi, ali značajno niža nego u El Salvadoru (20.25 promila) ili u Kambodži (237.02 promila) (Morrissey & Smyth, 2002).

Odgovor države na posledice ovih sukoba kritikovan je kao spor i ograničen. Do nedavno se praktikovala "politika ćutanja" u oblastima zdravstva, socijalnih službi, obrazovanja i ostalih davanja za žrtve konflikta (Hamilton, Thompson & Smyth, 2002).¹ Ovo je imalo za posledicu uvreženo nepoverenje (naročito u pravne službe) u okviru mnogih grupa koje rade sa žrtvama konflikta na nivou lokalnih zajednica.

Mnogi istraživači i komentatori pominju Blumfildov izveštaj, koji se pojavio maja 1998, kao i Vilsonov izveštaj, kao početak svekolikog angažmana vlade u kreiranju politike za žrtve/preživjele, sa više ili manje uspeha. Te inicijative je finansirala vlada, sa ciljem da se formulišu preporuke koje bi mogle biti od pomoći žrtvama i koje bi uzele u obzir njihovu patnju.

Blumfildov izveštaj preporučuje dalje razmatranje gradnje centralnog memorijalnog centra za Severnu Irsku, tj. građevine koja bi bila postavljena na mirnom mestu u okviru memorijalnog parka i namenjena za odmor, promišljanje i okrepljenje, gde bi se čuvala umetnička dela iz lokalne zajednice kao oličenje uspomena na one koji su preživeli patnje. U izveštaju se preporučuje da se na memorijalnom centru urežu natpisi, ali ne i imena pojedina. Ne preporučuje se komisija za istinu, ali se kaže da ovo pitanje iziskuje neprekidnu pažnju.

Sa druge strane, Blumfildov izveštaj je naišao na protivurečne reakcije. Jedna od zamerki je bila da izveštaj stavlja u prvi plan žrtve paravojnog

¹ To je priznala i vlada, kao što je primetio ministar Des Browne "za sve ovo vreme trideset godina konflikta nije bilo politike koja bi se odnosila na žrtve". Vidi: *Irish Echo Online*, 19.-25. februar 2003, tom 76, br.7.

nasilja i da ne obraća dovoljno pažnje na žrtve državnog nasilja.² To je nedavno ponovljeno i u izveštaju o projektu Oporavak kroz sećanje (Healing Through Remembering, 2002).

Posle Blumfeldovog izveštaja, usledile su i druge vladine inicijative. Odeljenje za vezu sa žrtvama³ je uspostavljeno u Kancelariji za Severnu Irsku (NIO)⁴ juna 1998., a *Odeljenje za žrtve* pri Kancelariji Premijera i zamenika Premijera Severne Irske⁵, kao dela Parlamenta Severne Irske⁶ jula 2000. Do sada, NIO i Odeljenje za žrtve tvrde da su potrošili (ili uložili) preko 20 miliona funti za projekte vezane za žrtve. Evropska Unija je stavila na raspolaganje 5,8 miliona funti za takozvani rad sa žrtvama u periodu 2002-2004, mada se ulaganja mogu nastaviti do 2006.⁷ Najveći deo ovih najnovijih mera usmeren je ka lokalnim grupama, tj.

2 Pat Finucane Centar za ljudska prava i društvene promene, "Submission to the Independent Commission into Policing" (Podnesak Nezavisnoj komisiji o državnoj politici), <http://www.serve.com/pfc/submiss1.html>. Takođe, vidi izjavu za štampu od strane organizacije "Rodaci koji traže pravdu", 1. april 1998.

3 Vidi <http://www.nio.gov.uk/victims> za dodatne informacije.

4 NIO je u osnovi odeljenje britanske vlade koje se bavi Severnom Irskom. Prema veb-sajtu NIO, ono je osnovano 1972. nakon raspuštanja vlade Severne Irske usled pogoršanja bezbednosne situacije. Po uspostavljanju neposredne uprave, William Whitelaw je naimenovan za prvog Državnog sekretara Severne Irske i do današnjeg dana, 14 članova Parlamenta je obavljalo tu dužnost tokom tri decenije. Uloga Kancelarije za Severnu Irsku (NIO) jeste da pruža podršku Državnom sekretaru za Severnu Irsku. NIO ima odgovornost za ustavna i bezbednosna pitanja vezana za Severnu Irsku, a posebno za red i mir, politička pitanja, policiju, krivično pravosuđe i žrtve. Kancelarija je takođe odgovorna za pitanja vezana za izdavanje dozvola za posedovanje oružja i za propise koji se tiču vatrenog oružja i eksploziva, uključujući i vatromet. Ekonomska i socijalna pitanja su u domenu odgovornosti lokalno izabраниh ministara Severne Irske, dok je vlast prenetna na izvršne organe Severne Irske. U slučajevima koji nisu u nadležnosti izvršnih organa, odgovornost se vraća Kancelariji za Severnu Irsku. Za dodatne informacije, vidi <http://www.nio.gov.uk/index/about-the-nio.htm>.

5 Deo Skupštine Severne Irske (vidi objašnjenje u narednoj fusnoti), koji je uspostavljen kao deo mirovnog sporazuma iz 1998. Za dodatne informacije o *Odeljenju za žrtve* videti <http://www.victimnsi.gov.uk/>

6 Skupština Severne Irske je uspostavljena kao deo sporazuma iz Belfasta 1998. Skupština ima krajnju odgovornost za svu delegiranu vlast i punu zakonodavnu i izvršnu vlast. U vreme pisanja ovog rada, Skupština je suspendovana počev od ponoći 14. oktobra 2002. Izbori za Skupštinu Severne Irske održani su 26. novembra 2003. Za vreme suspenzije, Državni sekretar je preuzeo odgovornost za upravljanje odeljenjima za Severnu Irsku. Čine se napori da se obnovi Skupština. Više informacija u vezi sa skupštinom videti na <http://www.niassembly.gov.uk>.

7 Sedamdeset pet procenata fondova su poreklom iz Evropske Unije, a 25% iz Izvršnog tela Severne Irske. Ovaj poduhvat je poznat pod imenom PEACE II.

uglavnom prema podršci iz baze i grupama za samopomoć i organizacijama koje organizuju savetovališta za žrtve.

Objavljivanje strateškog dokumenta o žrtvama od strane *Odeljenja za žrtve* 6. avgusta 2001. predstavlja, sa političkog stanovišta, najznačajniji pomak koji je učinila vlada do sada u smislu pomaganja žrtvama. Ovaj dokument ima za cilj da razvije "strategiju koja bi pružila praktičnu pomoć i usluge osobama koje su preživele fizičke i psihološke povrede u nasilnim incidentima proisteklim iz konflikta i njihovim bliskim rođacima i partnerima koji se o njima staraju, kao i bliskim rođacima i partnerima nastradalih" (*Victims Unit OFMDFM*, 2002), što odgovara definiciji "žrtve" strateškog dokumenta.⁸

Čitav niz drugih političkih inicijativa je, takođe, pokrenut. Na primer, urađena je revizija programa za obeštećenja i savetovališta; naimenovani su predstavnici žrtava u Građanskom forumu; uspostavljen je Memorijalni fond⁹; Komisija za ljudska prava je istražila mogućnosti za stavljanje posebnog akcenta na žrtve u Povelju o građanskim pravima; konačno, pitanje žrtava je pomenuto u programu Skupštine Severne Irske koji je predložen vladi.

Istovremeno, preko šezdeset grupa žrtava, svih vodećih političkih provenijencija, nastavilo je sa radom. Njihov rad je sveobuhvatan i dalekosežan, uključujući i pružanje usluga kao što su savetovališta, druženje i alternativne terapije, kao i lobiranje i zastupanje. Prvobitnih tri miliona funti za pokretanje programa je uloženo, a zatim je dodeljeno još tri miliona za aktivnosti ovih grupa tokom perioda 2003-2005.

Nakon toga je izbila žestoka debata o tome ko su "istinske" žrtve konflikta. Pojedinci sa različitih strana konflikta su tvrdili da postoji hijerarhija žrtava, tj. isticali su kako se njihovim konkretnim žrtvama pridaje niži stepen zvaničnih prioriteta nego nekim drugim.

Proces pružanja podrške žrtvama nastupio je prilično kasno i u početku se pomalo haotično razvijao, iako se proces trenutno stabilizuje u izvesnoj meri. Mnoge grupe žrtava, međutim, i dalje su zaokupljene brigom u vezi sa izgledima za

8 Dostupno na <http://www.victimnsi.gov.uk/publications.htm>.

9 Memorijalni fond Severne Irske je uspostavljen za dobrotvorne svrhe (od strane britanske države, koja je finansirala inicijalna davanja) sa ciljem da identifikuje potrebe onih koji su propatili i koji i dalje pate zbog posledica konflikta u Severnoj Irskoj. On nastoji da im pomogne i pruži im podršku, kao i one koji su u obavezi da im pomognu, na praktičan način i, kako se navodi, "inovativan" način. On, između ostalog, nudi male donacije, programe za oporavak žrtava i njihovih skrbnika, kao i programe za staranje o trajno pogođenim licima.

dugoročno finansiranje, održivost i podršku ovom programu. Isto tako, one u ovom trenutku zastupaju prilično oprečna stanovišta o tome kako je najbolje obračunati se sa prošlošću, npr. da li bi trebalo da postoji komisija za istinu, ili spomen-lista svih onih koji su nastradali u konfliktu.

Pitanja iz oblasti običajnog prava

Iako žrtve treba da budu u prvom planu svake politike koja se bavi prošlim događajima, pitanje obračuna sa prošlošću se, isto tako, tiče i šire društvene zajednice. Tokom 1998., sproveo sam neka istraživanja o tome da li u Severnoj Irskoj treba da postoji komisija za istinu ili ne. Došao sam do zaključka da su u to vreme postojale male šanse za sprovođenje procesa razotkrivanja istine (Hamber, 1998). I drugi su isticali slične argumente. Naime, da ne postoji nikakav politički niti moralni autoritet koji bi podržao tvorevinu kao što bi to bila komisija za istinu (NIACRO i Victim Support Northern Ireland, 1999).

U svom istraživanju sam dalje izneo tvrdnju da ravnotežu sila između suprotnih strana tokom tranzicije obično određuje vladina politika u vezi sa spornim pitanjima (Benomar, 1993) a, u Severnoj Irskoj, u toj fazi, ta sila je bila ravnomerno raspoređena i sve strane su želele da za izvesno vreme zadrže svoje istine skrivene od ostalih. Na primer:

Većina političkih aktera zahteva istinu od onih koje doživljavaju kao drugu stranu ili druge strane, ali sa svoje strane nevoljno pružaju istinu, niti priznaju i prihvataju odgovornost za svoje postupke. Ovo uglavnom proističe iz straha da bi takva priznanja (učinjena javno ili na bilo koji drugi način) izgubila težinu u novonastaloj situaciji i da bi istina mogla biti upotrebljena protiv njih u kontekstu krhkog mira koji ih uglavnom okružuje. Takođe, u Severnoj Irskoj ima i onih koji odbijaju da prihvate pomisao da su uradili bilo šta loše ili da je njihovo delovanje (ili odsustvo delovanja) doprinelo produženju konflikta (Hamber, 1998, str. 80-81).

Nekoliko godina kasnije, ovakvo krajnje stanovište se nije bitno promenilo, ali su rasprave i zamršenost procesa sagledavanja prošlosti sasvim sigurno dobile na težini na političkoj sceni i u javnosti.¹⁰ Pored toga, različiti mehanizmi koji bi se uopšteno mogli nazvati "procesima utvrđivanja istine" su na neki način i u nekom obliku na delu.

Na primer, istraga povodom Krvave nedelje je najavljena 29. januara 1998. i ona predstavlja najobimniju javnu istragu u istoriji Velike Britanije;¹¹

¹⁰ U vezi sa nedavnom diskusijom o izvodljivosti i mogućnostima komisije za istinu za Severnu Irsku, vidi Hamber, B. (2003).

takođe je formirana komisija sa zadatkom da istražuje slučajeve nestalih lica; uskoro treba da počnu četiri nove istrage u vezi sa političkim ubistvima; istraga o pozadini bombaških napada u Dablinu i Monaghanu 1974. je organizovana od strane irske vlade; a čitav niz aktuelnih pravnih pitanja dostavljen je Evropskom sudu za ljudska prava.¹² Takođe su u toku i inicijative lokalnih zajednica koje rade na spomen obeležjima, usmenom predanju i komemoraciji. Projekti koji su u toku su takođe veoma detaljno dokumentovali razmere konflikta u Severnoj Irskoj.¹³

Nedavno je prvi čovek policije Severne Irske pozvao na stvaranje komisije za istinu, tvrdeći da on nije imao mogućnosti da istražuje sve nerešene slučajeve. Međutim, nekoliko sedmica kasnije, britanska vlada je izdvojila 9 miliona funti (sredstva koja su dovoljna za oko 30 članova osoblja) za istraživanje različitih nerazrešenih slučajeva u Severnoj Irskoj, kojih ukupno ima više od 2000. Istovremeno, nastavlja se debata o tome da li Severna Irska treba da ima komisiju za istinu. Britanski Državni sekretar najavio je konsultativni proces u vezi sa ovim pitanjem. Komitet za pitanja Severne Irske, parlamentarna potkomisija u Vestminsteru, takođe razmatra ovo pitanje.

Oporavak kroz sećanje (Healing Through Remembering)

Ipak, najpodrobnija javna građanska rasprava do sada o strategijama za suočavanje sa prošlošću Severne Irske potekla od građanske inicijative poznate pod imenom Oporavak kroz sećanje.¹⁴ Ova inicijativa predstavlja pokušaj da se dokumentuju mogući mehanizmi i izvodljive opcije o tome kako prisećanje treba da se odvija, tako da bi svi koji su pogođeni mogli da se oporave.

Junu 2001., posle više od godinu dana rasprave, grupa pojedinaca je u načelu postigla dogovor da osnuju upravni odbor projekta Oporavak kroz sećanje. Ovaj odbor je bio sastavljen od čitavog niza pojedinaca sa veoma raznolikim političkim i društvenim stavovima. Projekat je zvanično pokrenut 8. oktobra 2001.

Ključni zadatak Projekta je bio da se otpočne sa nezavisnim konsultacijama o tome kako Severna

¹¹ Vidi <http://www.bloody-sunday-inquiry.org/index.htm>.

¹² Vidi Ní Aoláin, F. (2002).

¹³ Vidi, npr, Faz, Morrissey & Smith (1998); McKittrick, Kelters, Feeney & Thorton (1999); The Cost of Troubles Study (1999); Ardoyne Commemoration Project. (2002).

¹⁴ Vidi <http://www.healingthroughremembering.org> za detaljnije informacije.

Irska, i oni koji su pogođeni kako u zemlji, tako i izvan nje, mogu da se prisećaju prošlosti i da se suoče sa njom, na način koji bi ih vodio ka oporavku. Svrha ovih konsultacija je da se proizvede dokument koji predočava niz opcija za suočavanje sa prošlošću i istinom radi oporavka.

To je iziskivalo široku javnu raspravu, uključujući i oglašavanje u svim vodećim listovima (ukupno 56), slanje dopisa stotinama organizacija i razgovore licem u lice sa predstavnicima mnogih od njih. Oni koji su se odazvali za konsultacije zamoljeni su da, u prvom redu, promisle o sledećem: na koji način bi ljudi trebalo da se prisećaju događaja u vezi sa konfliktom u Severnoj Irskoj i u vezi sa njim, a da u tom procesu pojedinačno i kolektivno doprinesu zaceljivanju rana u društvu?

Pristiglo je više od stotinu podnesaka. Neke od njih su poslali pojedinci i organizacije koji su za sebe rekli da se u najširem smislu bave žrtvama, snagama bezbednosti, bivšim zatvorenicima, studentima, đacima, verskim vođama, nevladinim organizacijama, naučnim radnicima, uslužnim delatnostima, umetnicima i izvođačima.

Pošto su svi odgovori analizirani, urađena je sinteza koja je objavljena u konačnom Izveštaju juna 2002. Mnogi podnesci, kao i beleške iz završnog izveštaja, isticali su vrednost prisećanja i govorili o značaju pronalaženja načina da društvo krene dalje. Drugi su izražavali zabrinutost zbog mogućih zamki u koje se može upasti tokom tog procesa. Posebno je važna činjenica da je, na osnovu podnesaka, Projekat Oporavak kroz sećanje sagledao spremnost čitavog društva da se odgovorno suoči sa prošlošću.

Konkretno, u konačnom izveštaju ispitanici su identifikovali četrnaest glavnih načina za sprovođenje procesa prisećanja. To je podrazumevalo sledeće: životne ispovesti i usmena predanja; memorijalne centre; muzeje, izložbe i umetnička dela; javne i kolektivne komemoracije; procese rekonstruisanja istine; druge oblike pravnih procesa, kao što su suđenja i istrage; interaktivne delatnosti unutar lokalnih zajednica i među njima; podrška pojedincima i žrtvama; istraživanje i razvoj društvene politike; Memorijalni kompleks; materijalno staranje, tj. ustanovljavanje memorijalnog fonda za žrtve i stvaranje zadovoljavajućeg sistema isplaćivanja odštete; obrazovanje i obuka; davanje podrške procesima prisećanja koji su u toku; preispitivanje rada pojedinih institucija i izvinjenja.

Od gore pomenutih sugestija, Odbor je izdvojio šest međusobno povezanih preporuka da bi pokrenuo proces. Te preporuke predstavljaju deo konačnog izveštaja. Preporuke projekta uključuju

usredsređivanje na rekonstruisanje istine, ali i mnogo više od toga. Konkretno, one uključuju: (1) stvaranje živog memorijalnog muzeja; (2) ustanovljavanje dana za promišljanje; (3) stvaranje mreže projekata za komemoraciju; (4) pokretanje kolektivne inicijative za iznošenje ličnih ispovesti; (5) pokretanje inicijative za dalje sprovođenje ovih preporuka; i (6) započinjanje procesa priznavanja koji bi vodio ka razotkrivanju istine.

Što se tiče razotkrivanja istine, posle obavljenih konsultacija, Projekat je izneo stav da je potrebno pažljivo razmotriti proces formalnog razotkrivanja istine, i to samo kao jedan od načina suočavanja sa prošlošću. Značajno je to što se u konačnom izveštaju *HTR*-a ističe da je jedan od važnih prvih koraka u razotkrivanju istine priznanje, od strane svih, počinjenih dela i / ili učinjenih propusta. Kao što se kaže u izveštaju:

Sve organizacije i institucije koje su uključene u konflikt, uključujući i britansku i irsku državu, političke partije i paravojne formacije Lojalista i Republikanaca, treba da iskreno i javno prihvate odgovornost za političko nasilje koje se odvijalo u prošlosti kao posledica njihovih propusta i njihovih aktivnosti. Mi to vidimo kao prvi i neophodan korak da bi se otvorile mogućnosti za širi proces društvenog oporavka. U očekivanju tog priznanja, preporučujemo odmereno, zamašno i sveobuhvatno promišljanje jednog prikladnog i jedinstvenog procesa za razotkrivanje istine (*Healing Through Remembering*, 2002, str. 50).

Termin "razotkrivanje istine" je namerno upotrebljen. On je širi od zamisli da se preporučuje uspostavljanje komisije za istinu kao takve. U najširem smislu, razotkrivanje istine može da obuhvati mehanizme kao što su komisije za istinu na unutrašnjem i međunarodnom nivou, istražne komisije, tribunale ili specijalne tužioce ili, možda, istorijski utemeljene procese razotkrivanja istine zasnovane na ličnim ispovestima žrtava.

Dalje, u izveštaju se izričito zahteva da svaki takav proces treba da bude povezan sa drugim strukturama za iznalaženje istine, a ne da ih zameni, a to su, naime, strukture u okvirima postojećeg sistema krivičnog pravosuđa i drugih povezanih mehanizama, kao što su uviđaji, policijske istrage, krivično gonjenje i istražni postupci. Još mnogo posla treba da se obavi pre nego što se dođe do prihvatljivog mehanizma (koji bi, isto tako, bio pravno održiv u odnosu na ostale promene).

Međutim, u izveštaju je jasno naznačeno da bi britanska i irska država (za koje odbor *HTR*-a preporučuje da budu na čelu ovog procesa), političke partije, paravojne i druge institucije Lojalista i

Republikanaca i druge institucije trebalo da u punoj meri priznaju razmere sopstvene konkretne odgovornosti. U stvari, zagovara se stav da bi svi segmenti društva trebalo da razmotre šta su učinili i šta su propustili da učine da bi sprečili gubitak ljudskih života. Iskreno priznanje je kamen temeljac bavljenja razotkrivanjem istine na staložen, nepristrasan i odgovoran način. Međutim, razotkrivanje istine je samo deo celokupne slike.

U konačnom izveštaju se ističe da je svaka od šest preporuka celovita, ali i da su one međusobno duboko povezane. Treba ih posmatrati kao skup, a ne kao izolovane aktivnosti. Sve se oslanjaju na sveobuhvatnu diskusiju i participaciju koje se očekuju. Trenutno, Projekat (koji je u međuvremenu dobio nov ciklus finansiranja i preimenovan u Inicijativu za oporavak kroz sećanje) oformio je čitav niz radnih grupa u civilnom društvu sa ciljem da pokušaju da sprovedu ove preporuke.

Stečene pouke

Čitav niz pouka može se izvući iz projekta "Oporavak kroz sećanje". Prvo, svaka inicijativa u vezi sa suočavanjem sa prošlošću postiže najbolje rezultate ukoliko je sveobuhvatna i zasnovana na širokom konsenzusu. Na projektu *HTR* rade pojedinci iz veoma raznolikih sredina (npr. bivši zatvorenici, predstavnici žrtava, naučni radnici, zaposleni u nevladinim organizacijama, itd.). Stoga je proces ustanovljavanja Upravnog odbora bio dugotrajan, pošto je bilo potrebno graditi poverenje (to je potrajalo skoro dve godine). Međutim, proces je na taj način, u krajnjem ishodu, obogaćen, a konačni izveštaj odražava čitav niz različitih gledišta. Iz tog razloga, preporuke su naišle na malo otpora među različitim političkim grupacijama. A to je, pak, rezultiralo kooperativnim učešćem radnih grupa, sačinjenih od čitavog niza pojedinaca različitih političkih ubeđenja, u sprovođenju datih preporuka.

Isti koraci koje je preduzeo *HTR* u pogledu sveobuhvatnog uključivanja mogu se primeniti na proces razotkrivanja istine u širem smislu. Konkretno, najbolji rezultati se postižu kada postoji konsenzus u vezi sa njihovim opsegom i fokusom. To zahteva istinske konsultacije i ozbiljno bavljenje otvorenim pitanjima. I glas žrtvi treba da se čuje tokom tog procesa. Mnogi će možda želeti da ispričaju svoje životne priče i da one budu zvanično dokumentovane, što je nešto u čemu su neke komisije za istinu bile posebno efikasne. Ali, isto tako bi bilo naivno misliti da će se većina već time zadovoljiti. Istraga i, potencijalno, krivično gonjenje, kotiraće se visoko na dnevnom redu žrtava, sudeći

prema dosadašnjim iskustvima u svetu. Ovo je potrebno poštovati i uključiti u debatu od samog početka, kao i druge metode sećanja, koje projekat *HTR* ističe.

Dalje, "sećanje" ne treba da bude ograničeno na žrtve. Čitavo društvo, po pravilu, snosi odgovornost za suočavanje sa nasleđem prošlosti, kao što stoji u konačnom izveštaju *HTR*-a. Iako žrtve treba da budu u središtu procesa suočavanja sa prošlošću, u duhu projekta *HTR*-a je da svi akteri prošlih događaja treba da uzmu učešće u procesu suočavanja sa njom. Najvažnija uloga koju oni treba da preuzmu jeste da priznaju koju ulogu su i sami odigrali u konfliktu i da iznađu načine da doprinesu efikasnom suočavanju sa posledicama konflikta i zadovoljenju potreba žrtava.

Suočavanje sa prošlošću je jedino moguće ukoliko svi oni koji su u njoj na neki način učestvovali budu uključeni u opštu debatu, čiji je krajnji cilj učvršćivanje mira. Važnost ovog pitanja ne smemo smetnuti sa uma. Diskusija treba da ima za cilj pomirenje u društvu, a ne postizanje poena. Ukoliko se od početka ne složimo oko ovih osnovnih principa (što je izazvalo još jednu dugu diskusiju u projektu *HTR*), celokupna rasprava će poprimiti pogrešan tok i biti obeležena političkim prepirkama. To će konačno imati za posledicu mehanizme kojima će se konflikt nastaviti drugačijim sredstvima, a ne načinima da se konstruktivno razreši konflikt.

Druga pouka jeste da svaki proces prisećanja ili suočavanja sa prošlošću treba da bude transparentan i javno obrazložen. U projektu *HTR*, sve aktivnosti tokom konsultativnog procesa su bile javne. Prošlost i politički stavovi svih učesnika su jasno naznačeni. Ovo je bilo veoma teško nekim grupama koje, na primer, nisu mogle da prihvate činjenicu da se jedan bivši zatvorenik suočava sa žrtvom tokom ovog projekta; međutim, ovako sveobuhvatan pristup je bio od presudnog značaja. Isto bi trebalo da se primeni i na proces rasvetljavanja istine.

U Južnoj Africi, na primer, odabir članova komisija za istinu se odvijao javno. Javnost je zamoljena da za članove komisije imenuje pojedince za koje smatra su ispravno postupali u domenu ljudskih prava. Ti pojedinci, kojih je bilo oko tri stotine, su zatim javno intervjuisani (od strane izborne komisije koju je naimenovao predsednik Mandela) i to pred reflektorima i televizijskim kamerama. O njihovoj prošlosti se moglo, ukoliko je to bilo potrebno, slobodno razgovarati, i javnost je bila u prilici da im upućuje pitanja preko komisije). Konačno je odabrano sedamnaest poje-

dinaca. Na taj način, legitimnost komisije je od samog početka uspostavljena. Ovo nas uči da je transparentnost od presudnog značaja za procese koji su u vezi sa utvrđivanjem istine ili sa bilo kojom drugom inicijativom koja podrazumeva prisećanje.

Treća pouka je da ispravna strategija za suočavanje sa prošlošću ne treba da bude odabrana isključivo iz pragmatičnih ili političkih razloga. Potrebno je uložiti autentičan napor u razotkrivanje istine i prisećanje da bi se izvukle pouke za budućnost – a to nije lako. Ako uzmemo primer komisije za istinu (kao jednog od mehanizama za suočavanje sa prošlošću, naravno), diskusija ne bi trebalo da bude ograničena od početka; na primer, da se istina razmatra kao nešto što je uslovljeno odbacivanjem pravnih rešenja, kao u slučaju Južne Afrike. Neke komisije za istinu su preporučile krivično gonjenje nakon svojih istraga. Potrebna je kreativna diskusija širokog raspona.

To nas dovodi do poslednje pouke, tj. da suočavanje sa konfliktom koji je trajao decenijama predstavlja dugotrajan i složen proces u koji treba uložiti mnogo vremena. On neće podrazumevati samo jednu vrstu pristupa ili jedan model, a prošlost se ne može jednostavno sahraniti. Iskustvo iz mnogih zemalja ukazuje da su za to potrebne decenije. Ne bi trebalo tražiti nikakva brzometna rešenja. Ne bi trebalo prebrzo donositi zaključke o različitim metodima pre nego što se složimo da su prisećanje, priznanje, istina i pravda važna pitanja za žrtve i za društvo u celini. Moramo preispitati šta za nas ovi pojmovi znače kroz debatu o našim različitim viđenjima. Civilno društvo, takođe, treba aktivno da se bavi pitanjima koja budu pokrenuta. To je centralno stanovište inicijative HTR.

Dalje, potrebno je priznati da u svakom društvu uvek postoji niz inicijativa i projekata koji su već u toku. Svaka strategija za suočavanje sa prošlošću treba da uzme ovo u obzir. Strategije za obračun sa prošlošću "ne bi trebalo da zamene ono što već funkcioniše i što se razvija u drugim sektorima", već bi trebalo da pokušaju da "budu komplementarne sa postojećim strategijama koje bi trebalo da se i dalje podržavaju i razvijaju" (Healing Through Remembering, 2002, str.vii). Ovo je od presudne važnosti kao i činjenica da su takve inicijative otvorile mogućnosti za dijalog i često moraju da iznesu proces dalje dugo vremena, pošto mehanizmi kao što su komisije za istinu prestanu da postoje.

Suočavanje sa prošlošću je širi pojam od samog procesa utvrđivanja istine, stoga od početka treba prihvatiti da će to pitanje godinama, pa čak i generacijama, biti sastavni deo društva u kome se odvija. Od presudne je važnosti uključiti civilno društvo, kao i društvenu zajednicu u širem smislu, u procese koji imaju za cilj suočavanje sa prošlošću. Program HTR je pokušao da to učini od početka, ali kao kompleksan proces suočavanja sa konfliktom u Severnoj Irskoj i u vezi sa njom, dugačak put je tek pred njim.

Literatura

- Ardoyne Commemoration Project (2002) *Ardoyne: The Untold Truth*, Belfast: Beyond The Pale.
- Benomar, J. (1993) Confronting the Past: Justice in Transitions. *Journal of Democracy*, 4(1), 3-14.
- Fay, M. T., Morrissey, M., Smyth, M. (1998) *Mapping Troubles related deaths in Northern Ireland 1969-1998*, Derry/Londonderry: INCORE.
- Hamber, B. (Ed.) (1998) *Past Imperfect: Dealing with the Past in Northern Ireland and Societies in Transition*, Derry/Londonderry: University of Ulster & INCORE.
- Hamber, B. (2003) "Rights and Reasons: Challenges for Truth Recovery in South Africa and Northern Ireland", *Fordham International Law Journal*, 26(4), 1074-1094.
- Hamilton, J., Thomson, K., Smyth, M. (2002) *Reviewing REAL Provision: An evaluation of provision and support for people affected by the Northern Ireland Troubles*, Belfast: Northern Ireland Voluntary Trust.
- Healing Through Remembering (2002) *Report of the Healing Through Remembering Project*, Belfast: Healing Through Remembering.
- MacKittrick, D., Kelters, S., Feeney, B., Thorton, C. (1999) *Lost Lives: The Stories of the Men, Women and Children who Died as a Result of the Northern Ireland Troubles*, Edinburgh: Mainstream Publishing.
- Morrissey, M., Smyth, M. (2002) *Northern Ireland After the Good Friday Agreement: Victims, Grievance and Blame*, London: Pluto Press.
- Ní Aoláin, F. (2002) "Truth Telling Accountability and the Right to Life in Northern Ireland Issue", *European Human Rights Law Review*, 5, 572.
- NIACRO and Victim Support Northern Ireland (1999) *All Truth is Bitter: A Report of the Visit of Doctor Alex Boraine*, Belfast: NIACRO and Victim Support Northern Ireland.
- The Cost of the Troubles Study (1999) *Final Report Belfast: The Cost of the Troubles Study*, Belfast: Cost of the Troubles Project.
- Victims Unit OFMDFM (2002) *A summary of Responses to a Consultation Paper on a Victims' Strategy*, Belfast: Office of the First and Deputy First Minister: Northern Ireland Executive.

Brandon Hamber

Coming to terms with the conflict in and about Northern Ireland: Lessons from the Healing Through Remembering Project

In Northern Ireland the debate about what strategies to use to deal with the conflict is gaining momentum. Questions about truth, justice, compensation and more recently of reconciliation are common place. Recently, there have been several calls for a South African-style truth commission. One danger, however, is that the strategies adopted to deal with the past, such as a truth commission, may flow directly from the political negotiation process with little civil society input.

This is one of the reasons why the *Healing Through Remembering* Project was launched in early October 2001. The Project, made up of a diverse group of people from all political backgrounds and from different communities, sought to identify and document possible mechanisms and realisable options for how remembering should occur so that healing could take place. The project undertook a consultation process posing the question: "How should we remember the events connected with the conflict in and about Northern Ireland". The project received a wide range of submissions. It used these to develop a series of recommendations. These included the need for acknowledgement leading to truth recovery, storytelling, a Day of Reflection, a permanent living memorial museum and network of commemoration and remembering projects.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

343.98

Temida: časopis o viktimizaciji,
ljudskim pravima i rodu/ glavna i odgovorna
urednica Vesna Nikolić-Ristanović. – God. 1,
br. 1 (1998)-. – Beograd: Viktimološko
društvo Srbije : Prometej, 1998-. –30cm

Publikacija uporedo izlazi i na engleskom
jeziku (ISSN 1450-8508)

ISSN 1450-6637 = Temida (Izd. na srpskom
jeziku)

COBISS.SR-ID 140099335